

Protocol voor rouwverwerking. (bs de Blinkerd)

Hoe te handelen bij het overlijden van een leerling, een personeelslid of een familielid van een leerling ten gevolge van een ongeluk of ziekte? Hieronder wordt een checklist weergegeven die handreikingen biedt hoe je kunt handelen als je als school met één van bovengenoemde gevallen te maken krijgt.

Inhoudsopgave

I Het overlijden van een leerling

[A. Het bericht komt binnen](#)

[B. Het verstrekken van de informatie](#)

[C. Informeren van de klasgenootjes](#)

[D. De rouwadvertentie](#)

[E. Bezoek aan de ouders](#)

[F. Contacten met de ouders van de overige leerlingen](#)

[G. Voor de begrafenis](#)

[H. Na de begrafenis](#)

[I. Nazorg](#)

[J. Bij ernstige ziekte](#)

II Het overlijden van een personeelslid

III Het overlijden van een ouder, broer of zus van een leerling

IV Boeken die je bij rouwverwerking kunt gebruiken

A. Het bericht komt binnen

Bericht van een ongeluk of overlijden van een leerling

0 Toezeggen dat er iemand zal terugbellen. Vragen op welk nummer men bereikbaar is en op welk tijdstip. Dus niet gelijk doorverbinden met een directielid, tenzij de beller daar zelf om vraagt. Het directielid kan zich zo even voorbereiden.

0 Er wordt naar de toedracht gevraagd.

0 De ontvanger van het bericht waarschuwt zo snel mogelijk de directie.

0 De directie verifieert het bericht wanneer het niet afkomstig is van familie, arts of politie.

0 Breng zonodig de hulpverlening op gang. (arts-politie e.d.)

0 Contact zoeken met de nabestaanden

B. Het verstrekken van de informatie

De directie informeert:

- De collega's over het ongeluk/overlijden.
- De broertjes en zusjes
 - Hoe worden zij op de hoogte worden gebracht en door wie? (school of ouders)
 - Blijven de broertjes en zusjes op school of willen ze naar huis?
 - Gaan deze kinderen na schooltijd naar huis of naar familie?
 - Zo ja, naar wie? Welk adres en welk telefoonnummer?
- De klas van de leerling.
- Het bestuur.
- M.R.
- O.R.
- Afwezige collega's.
- Ouders (een kort schriftelijk bericht) Meegeven voordat de kinderen naar huis gaan.

C. Informeren van de klasgenootjes

Aandachtspunten vooraf

De groepsleerkrachten bereiden zich samen voor op het gesprek met hun groep.

- Creëer een sfeer waarin het mogelijk is om te zeggen dat je er moeite mee hebt. of misschien wel: dat je het niet kunt. Bekijk in hoeverre je elkaar kunt ondersteunen met tips.
- Vraag zonodig, een vertrouwde collega om je te steunen of met je de klas in te gaan.
- Probeer de opvang zoveel mogelijk in de klas te houden, maar zorg dat er een ruimte is waar leerlingen naartoe kunnen die alleen maar willen huilen of erg overstuur zijn.
- Wees erop voorbereid dat deze jobstijding andere verlieservaringen kan reactiveren, zowel bij leerlingen als bij leerkrachten.

- Zorg dat je werkvormen bij de hand hebt die verwerking stimuleren.
 - Tekenpapier-kleurpotloden-taalblaadjes enz.
- Bereid je goed voor: wat ga je zeggen en hoe, welke reacties kun je verwachten.

De mededeling

- Begin met een inleidende zin.
- Vertel het hoe, waar en wanneer van de gebeurtenis.
- Breng het bericht over zonder eromheen te draaien.
- Geef in eerste instantie de hoogst noodzakelijke informatie.
- Neem voldoende tijd voor emoties.

Vervolgens

- Praat met de kinderen over het gebeurde.
- Praat met de kinderen over het slachtoffer, overledene.
- Er is ruimte voor verdriet, niets is gek.
- Geef aan de kinderen in de klas de eerste tijd keuzeopdrachten (b.v. wel of niet rekenen, enz).
- In onze dagopening/sluiting mag/moet het gebeurde zeker z'n plaats hebben.

In geval van een ongeluk:

- Praat erover:
 - Wat doe je dan?
 - Waarom?
- Had iemand nog ruzie met het slachtoffer, wel een werkvorm bedenken.
- Vergeven (goed maken) is dus heel belangrijk.

D. De rouwadvertentie (Tip: 'De laatste tekst', Karin Pullen: handreiking bij het opstellen van rouwadvertenties)

0 Namens wie? (personeel, MR, O.R., bestuur, leerlingen).

0 stelt de familie een advertentie op prijs? Eerst checken!
(zie bezoek ouders)

0 Kiezen we voor een of meerdere advertenties?

0 Voor welke krant(en) kiezen we?

0 Zorg bij meer advertenties, dat ze bij elkaar in dezelfde editie (dag) komen.

0 Controleer de juiste spelling van de (voor-)namen

E. Bezoek aan de ouders

Het eerste bezoek

- Neem dezelfde dag contact op.
- Vraag telefonisch of bezoek gelegen komt.
- Maak voor dezelfde dag een afspraak voor een huisbezoek.
- Ga bij voorkeur samen met iemand van de schoolleiding.
- Houd er rekening mee dat het eerste bezoek meestal alleen een uitwisseling van gevoelens is.
- Vraag of je een tweede bezoek mag brengen om wat verdere afspraken te maken.

Een tweede bezoek

- Vraag wat de school kan betekenen voor de ouders.
- Overleg over alle te nemen stappen:
 - bezoekmogelijkheden van leerlingen;
 - het plaatsen van een rouwadvertentie; niet voor plaatsing familieadvertentie
 - het afscheid nemen van de overleden leerling;
 - bijdragen aan de begrafenis;
 - bijwonen van de begrafenis; afscheidsdienst op school.

F. Contacten met de ouders van de overige leerlingen

- Informeer de ouders via een brief over:
 - de gebeurtenis;
 - organisatorische aanpassingen;
 - de zorg voor de leerlingen op school;
 - contactpersonen op school;
 - regels over aanwezigheid;
 - rouwbezoek en aanwezigheid bij de begrafenis;
 - eventuele afscheidsdienst op school;
 - nazorg voor de leerlingen;
 - (eventueel) rouwprocessen bij kinderen en problemen die zich daarbij kunnen voordoen. (info jeugdzorg)

G. Voor de begrafenis/crematie

- Houd de reacties van kinderen goed in de gaten. Verdriet en vrolijk spel wisselen zich vaak af
- Creëer een herinneringsplek (ook na de begrafenis/crematie).
- Haal de stoel/tafel niet direct uit het lokaal; zet in dat jaar geen nieuwe leerling op die plaats
- Bedenk met de klas hoe je de overledene het best kunt gedenken: foto, kaars, bloemen, attributen van het kind, geliefd speelgoed en dergelijke.
- Geef ruimte voor vragen.
- Geef leerlingen de kans om zich creatief te uiten: tekenen. Jonge kinderen spelen in de poppenhoek.
- Informeer of de overleden leerling toonbaar is alvorens met de kinderen op rouwbezoek te gaan.
- Bereid de leerlingen klassikaal tijdens een kringgesprek voor op het afscheid en leg ze uit wat ze hierbij kunnen verwachten.

- De kinderen kunnen in overleg met de ouders van de overledene een aandeel hebben in de rouwdienst.
- Houd rekening met cultuurverschillen
- Rituelen zijn belangrijk voor de rouwverwerking planten van een boompje, een persoonlijke boodschap op de kist leggen, zingen, e.d.
- Overweeg of de vlag halfstok wordt gehangen.
- Als de ouders van de overledene de aanwezigheid van de kinderen bij de uitvaart/rouwdienst niet op prijs stellen, kan op school een afscheidsdienst worden gehouden.
- Vang de leerlingen na de uitvaart/crematie op om nog even na te praten.

H. Na de begrafenis/crematie

- Neem de dagen erna in de klas ruim de tijd om over de begrafenis/crematie te spreken.
- Probeer zo mogelijk de dag na de uitvaart/crematie weer te starten met de lessen.
- Organiseer gerichte activiteiten om het rouwproces te bevorderen zoals schrijven, tekenen of het werken met gevoelens.
- Hang eventueel een foto op van de overleden leerling in de klas of in de school.

I . Nazorg

Overleden leerling

- Laat de lege stoel/tafel van het kind in de klas staan.
- Streep de naam van het kind niet door.

Ouders, broers en zussen van de overleden leerling

- Denk aan de ouders; zij hebben vaak behoefte aan een nagesprek.
- Nodig de ouders uit voor activiteiten op school. Zij geven zelf wel aan of ze dit aankunnen.
- Denk op de verjaardag en sterfdag aan ouders, broers en zussen van de overleden leerling.
- Heb oog voor de moeilijke momenten van de ouders van de overledene: schoolreisjes, ouderavonden en dergelijke; een kaartje of een gebaar op die momenten is voor ouders heel ondersteunend. (de leerkracht regelt dit)
- Houd oog voor de broertjes en zusjes van het overleden kind.
- Persoonlijke bezittingen van de overleden leerling aan de ouders overhandigen. (bijvoorbeeld middels een bijeenkomst met team en ouders of familieleden)

Medeleerlingen

Het is belangrijk dat een kind weet dat het zich mag uiten. Het kind weet dan: ik sta er niet alleen voor!

Soms zie je de rouwreactie van kinderen pas weken of maanden later. Deze reactie kan explosief zijn. Let op de signalen:

- duimzuigen
- afhankelijk gedrag
- kinderlijk gedrag
- ouderlijk gedrag
- lichamelijke klachten
- slapeloosheid
- ander spelgedrag

- angst om alleen te zijn
 - slecht eten
 - angstdromen
 - niet meer kunnen huilen
 - anders huilen
 - prikkelbaarheid
 - buikpijn
 - stemverandering
 - zich terugtrekken
- Let speciaal op risicoleerlingen, zoals kinderen die al eerder een verlies hebben geleden.
 - Ook is het belangrijk om extra aandacht aan vluchtelingenkinderen te geven. Zij hebben vaak al veel verloren (traumatische ervaringen).
 - Jongens gaan vaak schijnbaar laconiek met het verlies om. Vaak vertonen zij dan stoer gedrag: 'niks aan de hand'.
 - Sta af en toe stil bij herinneringen, besteed aandacht aan de verjaardag en sterfdag van de overleden leerling.
 - Rond aan het einde van het schooljaar iets af met de kinderen van de klas van de overledene.

Leerkracht

- Nazorg voor de groepsleerkracht en het team.
- Breng bezittingen van de overledene te zijner tijd naar de familie.

J. Bij ernstige ziekte

Als er aan het overlijden van een kind een ziekteproces vooraf gaat, let dan op het volgende:

0 Voor zieke kinderen is school wellicht nog belangrijker dan voor gezonde kinderen. School geeft een hoopvol toekomstperspectief. Laat daarom het zieke kind zoveel mogelijk deelnemen aan alle activiteiten. Zo komt het kind niet in een ongewilde uitzonderingspositie te zitten.

0 Bereid de klas goed voor op de uiterlijke veranderingen gedurende de ziekte. Kinderen zijn immers erg gevoelig voor een beoordeling van hun uiterlijk.

0 Laat een kind eventueel zelf of samen met de ouders vertellen wat er aan de hand is

0 Regelmatig contact met de ouders is erg belangrijk. (Ook om te weten wat het kind zelf al weet!)

0 Als de ziekte ongeneeslijk is, kan het zijn dat de ouders en het kind er thuis niet over praten om elkaar te beschermen. Het kind zoekt dan vaak een vertrouwd persoon buiten het gezin, b.v. iemand van school.

0 Laat het kind merken dat het altijd kan en mag praten over de ziekte.

0 De klas te vroeg inlichten over een langdurige ziekte is niet erg verstandig. De leerlingen hebben dan misschien moeite om gewoon te doen tegen de zieke leerling en doordat de ziekte zo lang duurt, verslapt de aandacht snel en is de schok des te groter.

0 Als de leerling niet meer op school kan komen, houd dan wel steeds contact. Dit kan bijvoorbeeld door een dagboek bij te houden, post te sturen, video/foto's e.d. Houd de ouders op de hoogte van de gebeurtenissen op school.

II. Het overlijden van een personeelslid

Maak gebruik van de checkpunten die genoemd zijn bij het overlijden van een leerling.

De directie informeert:

- De familie (indien het overlijden op school gebeurt) wordt bezocht door de directeur, terwijl de groep wordt overgenomen.(door iemand van het eigen team)
- De collega's.
- De klas (zie I c).
- CD, MR, O.R, de Inspectie en het administratiekantoor.
- De directie regelt vervanging voor een andere groep, zodat een vertrouwd iemand de groep opvangt waar het gebeuren plaatsvond.
- De directie informeert de vervanger over het overlijden.
- De directeur verifieert de afspraken die door de overleden collega nog zijn gemaakt.
- Zie ook I (bezoek aan nabestaanden).

III Het overlijden van een ouder, broer of zus van een leerling

0 De leerkracht zorgt ervoor goed geïnformeerd te zijn en vertelt aan de klas wat er gebeurd is. Ook andere groepen worden door de eigen leerkracht geïnformeerd.

0 voordat de kinderen van de school naar huis gaan, wordt door de directie een brief uitgegeven aan alle kinderen van de school

0 de directie bezoekt samen met de groepsleerkracht de familie, na eerst telefonisch contact te hebben gehad. Gevraagd wordt ook of de familie wel/geen behoefte heeft aan

0 De leerkracht bezoekt met (eventueel) medeleerlingen en de directie de rouwdienst/begravenis.

0 De leerkracht zorgt voor een goede opvang als de betrokken leerling weer op school terugkomt: eigen zorg en die van de medeleerlingen. (werkboek 'Ik zal je nooit meer

vergeten' auteur: Riet Fiddelaers-Jaspers, ISBN 90-804773-2-x. Publicatie: In de wolken tel. 040-2260450

0 De directie draagt zorg voor de verwerking van de gegevens in de leerlingenadministratie.

0 Van een nieuwe leerling moet de oude school ook de informatie omtrent de dood van familie overdragen.

IV Boeken die je voor rouwverwerking kunt gebruiken.

Wij hebben een lijst met relevante boeken over rouwverwerking gemaakt, bij de meeste boeken staat vermeld voor wie het bestemd is en voor welke leeftijd. (theorie over de praktijk):

Riet Fiddelaers-Jaspers Jong Verlies. *Voor volwassenen.*

Anneke Vriens en Carla Versteeg

Vandaag neem ik een snipperdag.
Peter, een bijzonder kind met kanker op de basisschool
Voor leerkrachten van de basisschool en ouders.

Nicholas Allan

hemeltjelijf. *Voor peuters en kleuters.*

Dick Bruna Lieve Oma Pluis. *Voor peuters.*

Ingrid van Dongen

Dag papa in de hemel. *2 tot 4 jaar.*

F. Hübner

De allerbeste oma van de wereld. *Voor 2 tot 4 jaar.*

Max Velthuijs Kikker en het vogeltje. *Leeftijd: 4+*

Anna McCardie

Het Kikkerballet. *Leeftijd: 4 tot 6 jaar.*

Susan Varley Derk Das blijft altijd bij ons. *Leeftijd: 4 tot 6 jaar.*

Alma Post

Dag Siem, dag Tom en Gewoon met z'n drieën. *Leeftijd: 5 tot 8 jaar.*

Claudia van der Sluis

Mijn vader is een wolkenman. *Vanaf 5 jaar.*

Ulf Stark en Anna Höglund

Mijn zusje is een engel. *Leeftijd: 6+*

Eleanor Coerr

Sadako. *Voor alle leeftijden vanaf 6 jaar.*

Annemie en Margriet Heymans

De prinses van de moestuin. *Leeftijd: 8+*

Els Pelgrom

Kleine Sofie en Lange Wapper *Voor 8 tot 80 jaar.*

Uri Orlev

Het Donkerbeest. *Leeftijd: 6 tot 9 jaar.*

Klaas van Assen

Gwinnie. *Leeftijd: 10+*

Ulf Stark

King. *Zelf te lezen, van 7 tot 9.*

Arno Bohlmeijer

Ik moet je iets heel jammers vertellen. *Voor kinderen vanaf 10 jaar.*
Musje, het meisje van de zon

Roberto Piumini

Stralend kruid. *Voor kinderen (en volwassenen) vanaf 10 jaar.*

Roberto Piumini

Matthijs en z'n opa. *Voorlezen vanaf ± 6 jaar, om zelf te lezen vanaf ± 9 jaar.*

Gunilla Linn Persson

Allis en Ann. *Voor de betere lezers vanaf 10 jaar.*

Elisabeth Kübler-Ross

De cirkel van het leven. *Herinneringen aan leven en sterven*

Marinus van den Berg

Dagen die je niet vergeet. *Een andere kalender.*

Marinus van den Berg Je kind verliezen. *Zoektocht naar weerbaar rouwen.*

Bill & Judy Guggenheim

Teken van geluk. *Is contact met overleden kinderen mogelijk?*

J. Martin & P. Romanowski

Mama, hierboven kan ik je horen. *Boodschappen van kinderen aan de andere kant.*

Rosemary Altea

Wegen van de ziel. *Lessen en inzichten over het leven na de dood. Volwassenen*

Joanne Klink

Vroeger toen ik groot was. *Vérgaande herinneringen van kleine kinderen.*

Annemie struyf & Lut Celie

Het kleine sterven

W.A.H. Mulder-Schalekamp

De doden spreken
Op de grens van twee werelden
Emed, zijn leven aan gene zijde

Rosemarijn Roes

Mama luister je? *Wat je van je kind kunt leren. Volwassenen*

Els van Afstel

Geen ooievaar in de tuin. *Volwassenen.*

Juliet Cassuto Rothman

Het verlies van een kind..... van verwarring tot harmonie. *Volwassenen.*

M. van Buuren en W. Braam

Als je zwangerschap misloopt. *Volwassenen*
Geen blote voetjes in het gras
Het is een boek geschreven door ouders voor andere engeltjesouders en voor ieder die er

iets over wil lezen. Het bevat 50 verhalen , met een paar mooie foto's.
Het is een stuk erkenning en herkenning voor velen.

- Wij hebben al wat literatuur gezocht en bekeken over rouwverwerking in de basisschool.

(theorie):

Heleen Schoots-Wilke, Ine Spee en Riet Fiddelaars Jaspers (eindred.)

Als een ramp de school treft. *Omgaan met calamiteiten in het onderwijs.*

Riet Fiddelaars-Jaspers

Afscheid voor altijd. *Omgaan met verdriet en rouw in het primair onderwijs.*

Riet Fiddelaars-Jaspers Jong Verlies. *Voor volwassenen.*

In dit boek wordt ingegaan op de verschillende betekenissen die de dood voor kinderen kan hebben. Vervolgens behandelt de schrijfster hoe je een kind kan vertellen over de dood. Met veel praktische tips, zoals aandacht voor het afscheid nemen en het serieus nemen van kinderen. De emoties van kinderen lijken veel op die van volwassenen, maar er zijn ook verschillen. Dit boek laat zien welke dat zijn.